

Міністерство освіти і науки України
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

СЕМЯКІН Гліб Валерійович

УДК 72.01

МЕТОДИКА ОЦІНКИ ТА ПРИНЦИПИ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ
СПАДЩИНИ 1920х-1930х РОКІВ НА ПРИКЛАДІ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті будівництва та архітектури (ХНУБА) МОН України

Науковий керівник: доктор архітектури, доцент
Черкасова Катерина Тимофіївна,
Харківський національний університет будівництва
та архітектури МОН України,
завідувач кафедри реконструкції,
реставрації архітектурних об'єктів

Офіційні опоненти: доктор архітектури, доцент
Древаль Ірина Владиславівна,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
МОН України, завідувач кафедри
містобудування

кандидат архітектури,
Харлан Олександр Вікторович,
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури МОН України,
доцент кафедри архітектурного
проектування і дизайну

Захист дисертації відбудеться «1» жовтня 2019 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.056.02 у Харківському національному університеті будівництва та архітектури за адресою: 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40, конференц-зала архітектурного факультету.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету будівництва та архітектури за адресою 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40

Автореферат розісланий «1» вересня 2019 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 64.056.02

Ігнат'єва Н.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. 1930-ті рр. були відзначені фактом розформування творчих організацій та затвердженням єдиного методу соціалістичного реалізму. З того часу конструктивізм став предметом критики як прояв «формалізму», «західництва» та ін. У роки радянської влади довгий час дослідження з приводу різних аспектів архітектури конструктивізму не проводилися взагалі, оскільки пануючим у предметно-художніх видах творчості був традиціоналістський академізм (1930-50 рр.). Таким чином, актуальність теми дослідження пов'язана, перш за все, з недостатнім ступенем вивченості архітектурної спадщини 1920-1930-х рр. Наразі є очевидним той факт, що концептуальні засади конструктивізму можна зрозуміти лише з урахуванням конкретної проблемної ситуації, що була притаманна періоду його виникнення. Інша сторона актуальності вивчення архітектурної спадщини 1920-1930-х рр. пов'язана з необхідністю пошуку напрямків її збереження, що виникла у 1970-ті рр., а також у зв'язку зі створенням у 1975 р. міжнародної організації DO.CO.MO.MO, що займається питаннями дослідження, документування та популяризації спадщини архітектури ХХ ст.

Наразі беззаперечною є необхідність визнання архітектури конструктивізму важливою частиною культурної спадщини пострадянського простору. Здійснення за останні роки декількох показових реставраційних проектів і включення ряду конструктивістських будівель до Списку всесвітньої спадщини підтверджує нагальну потребу розробки науково обґрунтованих методів визначення історико-культурної цінності явища архітектурного авангарду, який розглядається як важливий етап формування архітектури ХХ ст. Також додаткових досліджень потребує низка питань, що спрямована на визначення технічних і технологічних особливостей архітектури міжвоєнного періоду, що аж до початку 1930-х рр. мала експериментальний характер. Слід зазначити некоректність підходів у визначенні цінності архітектурної спадщини конструктивізму. Це призводить до того, що справжній зміст архітектурної форми часто залишається до кінця не визначеним, оцінка спадщини конструктивізму носить суб'єктивний або кон'юнктурний характер, відображає цінності певного періоду та місця. Тому виникла потреба в створенні системи оцінки для виявлення предмету охорони архітектурних пам'яток конструктивізму, побудованої на базі узагальненого історичного досвіду з урахуванням сучасної ситуації та міжнародних підходів до зазначеної проблеми.

Увага до радянського конструктивізму в більшості країн пояснюється роллю цієї творчої течії у розвитку мистецтва ХХ ст., а також його значним, достеменно не вивченим, формоутворюючим потенціалом. Ідеологія конструювання нової соціальної дійсності в рівній мірі отримала відображення в архітектурі житлових і громадських будівель, а також стала важливим критерієм оцінки образності архітектури та інструментом соціальної стратифікації архітектурної спадщини міжвоєнного періоду. Вивчення історичних передумов розвитку архітектури

раннього модернізму є підставою для формування історичної періодизації розвитку архітектури та одним з засобів ідентифікації архітектурної пам'ятки. Активна архітектурно-проектна та будівельна діяльність, що характеризує дану епоху, дозволяє виявити кілька напрямків і шкіл, що визначають регіональні особливості архітектури. Проблема виявлення принципів збереження архітектурної спадщини раннього модернізму обумовлена критеріями історико-культурної цінності пам'ятки і ставленням до предмету охорони, які є ключовими факторами впливу на процеси реставрації та збереження об'єкта архітектурної спадщини.

Стан та ступінь вивченості проблеми дослідження. На даний момент архітектурна спадщина ХХ ст. переживає хвилю інтересу, що пов'язаний з використанням стильових особливостей, композиційних прийомів та методів проектування радянського конструктивізму та модернізму. Попри наявність багатьох наукових досліджень, спадщина архітектури першої третини ХХ ст. вимагає систематизації та вивчення архівних фондів, фотоматеріалів, особистих архівів. Вивчення потребують і архітектурні об'єкти цієї епохи, що зберегли переважно своє первісне призначення.

Звідси виникає необхідність наукового обґрунтування вибору засобів збереження та реставрації, а також визначення можливостей для сучасного використання спадщини конструктивізму. Таким чином, дослідження цього пласту архітектури може зробити свій закономірний методологічний внесок в розвиток пам'ятко-охоронної діяльності.

Над розробкою теоретичних принципів конструктивізму працювали А.А. Веснін, А.М. Ган, М.Я. Гінзбург, І.А. Голосов, І.І. Леонідов. Головними теоретиками були Н.А. Ладовський, Н.В. Докучаєв, В.Ф. Кринський, К.С. Мельніков, А.І. Гегелло.

Питання історичної періодизації, етапи становлення та художні особливості архітектурного конструктивізму, особливості збереження спадщини міжвоєнного періоду розглядаються у роботах авторів: О.І. Адамова, К.Н. Афанасьєва, Ю.П. Волчка, Н.О. Душкіной, В. Е. Хазановой, Ю.Л. Косенкової. Вказана проблематика досить ретельно досліджена С.О. Хан-Магомедовим. В його фундаментальних трудах «Раціоналізм – «формалізм»», «Супрематизм і архітектура (проблеми формоутворення)» аналізуються як основоположні концепції конструктивізму, так і полемічна боротьба навколо них. В цілому ряді його робіт розглядаються особливості творчості найбільш визначних конструктивістів: І.І. Леонідова, М.Я. Гінзбурга, О.О. Весніна.

Історія конструктивізму як явища в радянській архітектурі представлена в роботах М.М. Алещенко, М.М. Астаф'євої-Длугач, Ю.П. Волчка, Б.М. Давідсона, Е.В. Звагельської, І.О. Казуса, Н.П. Овчиннікової, О.О. Старікова, В.О. Коляснікова, Л.І. Токменінової та ін.

В останні роки за кордом також продовжують з'являтися роботи, присвячені аналізу радянської архітектури 1920-1930-х рр. загалом та творчості його окремих представників. Це роботи Гінеса Гаррідо, Клауса вон Бейме, Джона В. Махофера.

Проблеми вивчення та збереження українського авангарду відображені у роботах авторів: Х.А. Бенаї, М.О. Гриця, Н.М. Дьоміна, В.О. Губанова, Н.Н. Ексарьовой, О.Н. Ігнатова, І.О. Ігнаткіна, Н.В. Ігнат'євой, В.І. Кравця, Г.О. Лебедєва, С.Н. Лінди, В.П. Мироненко, Я.П. Пундика, А.А. Поліщука, В.В. Товбича, С.Я. Шубович, В.Є. Ясієвича. Дослідження в області спадщини Харківського авангарду належать Н.П. Андрущенко, О.П. Буряку, О.А. Дерябіній, О.М. Касьянову, І.І. Крейзер, О.Ю. Лейбфрейду, О.І. Ремізовій, О.О. Тіцу, Н.Є. Трегуб, К.Т. Черкасовій, О.О. Швиденко, О.В. Шило, С.О. Смоленській.

Питаннями визначення предмету охорони архітектурно-містобудівної спадщини займалася група вітчизняних спеціалістів, членів Українського національного комітету ICOMOS, серед яких слід відзначити О. Пламєницьку, Л. Прибегу, Т. Майстерчук, С. Груздо, Р. Гуцуляк, В. Отченашко.

Огляд джерельної бази дозволив сформулювати проблему дослідження, що полягає в відсутності робіт, присвячених вивченню окремого типу архітектурних об'єктів, що є показовим для конструктивізму з точки зору відповідності його загальним принципам. Мова йде про лікувальні заклади України, що зберегли свою первісну функцію до нашого часу та були розроблені з урахуванням потреб та вимог свого часу. В цьому полягає їх цінність для вивчення та збереження в якості яскравого прикладу певного стилю та епохи, досягнень проектно-конструкторської думки та формування нової типології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота відповідає основним положенням закону України «Про охорону культурної спадщини» та напрямкам діяльності міжнародної громадської організації «Український осередок DO.CO.MO.MO» з виявлення, документації, апробації та охорони найважливіших об'єктів архітектури та їх комплексів ХХ ст., що заслуговують збереження та оптимального використання. Дисертацію виконано відповідно до розділу науково-дослідної програми держбюджетної теми Харківського національного університету будівництва та архітектури «Теоретичні та методологічні основи збереження культурної спадщини історичних міст» (номер держреєстрації 0114U004377), за програмою кафедри реконструкції, реставрації архітектурних об'єктів.

Мета дослідження полягає в розробці комплексного підходу до вивчення спадщини, ідентифікації та визначення принципів подальшого збереження і використання архітектурних об'єктів конструктивізму на прикладі лікувальних закладів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- визначити основні засади формування феномену конструктивізму-модернізму;
- розглянути історичні передумови та напрямки стильового розвитку архітектури міжвоєнного періоду та визначити стильові ознаки авангардної архітектури 1920-1930-х рр.

- простежити історичні особливості формування типології лікувальних закладів;
- проаналізувати сучасний закордонний досвід дослідження, охорони та реставрації об'єктів раннього модернізму;
- визначити нормативні засади, методологію охорони та збереження архітектурної спадщини раннього модернізму;
- розробити методику визначення ціннісних категорій пам'яток конструктивізму з урахуванням досвіду сучасної пам'яткоохоронної практики;
- провести апробацію запропонованої методики на прикладі медичних закладів промислових міст північно-східного регіону України;
- сформулювати принципи документальної фіксації пам'яток архітектури раннього модернізму;
- надати практичні рекомендації щодо поповнення переліку пам'яток та створення інформаційної бази даних щодо лікувальних закладів об'єктів раннього модернізму.

Об'єктом дослідження є архітектурна спадщина конструктивізму, як унікальний феномен в архітектурній практиці України міжвоєнного періоду.

Предметом дослідження є ціннісні показники та принципи збереження і використання об'єктів архітектурної спадщини конструктивізму на прикладі лікувальних закладів.

Межі дослідження. Межі дослідження охоплюють період формування архітектурної спадщини міжвоєнного періоду, що територіально пов'язані з індустріальними районами північного сходу України. Вивчення досвіду збереження та реставрації спадщини раннього модернізму не обмежується певними географічними рамками, оскільки існує нагальна потреба залучення не тільки вітчизняного, але й закордонного доробку в цій сфері, а також пристосування його до історико-культурних особливостей України.

Методика дослідження базується на використанні комплексного підходу, що передбачає вивчення різноманітних літературних джерел, які стосуються різних аспектів загальної теми, зокрема капітальних досліджень та монографій, окремих публікацій у періодичних виданнях, нормативних матеріалів, а також проектних і фотоматеріалів (архівні джерела) та результатів натурних вишукувань.

У роботі було застосовано такі методи дослідження: метод системного аналізу, що дозволяє розглянути історичний процес розвитку архітектури зазначеного періоду в його єдності та цілісності; метод порівняльного аналізу, аналогій та експертних оцінок для виявлення характерних та унікальних рис архітектурних об'єктів конструктивізму; метод історичної хронології; архітектурно-типологічний метод для визначення стилістичних, функціональних та конструктивних особливостей лікарняних закладів доби конструктивізму; критичний аналіз методик та прикладів дослідження, реставрації та пристосування об'єктів конструктивізму та раннього модернізму; метод соціопитування для визначення ставлення до архітектурної спадщини конструктивізму різних категорій

громадян (група експертів, група пересічних громадян, група студентів різних спеціальностей), їхньої обізнаності в історико-культурній цінності надбання архітектури 1920-30-х рр.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

вперше:

- введені в науковий обіг нові архівні джерела щодо лікувальних установ, що збереглися у фондах ЦНТА України (м. Харків), а також розрізнені матеріали державних установ і приватних колекцій;

- ідентифіковано 25 об'єктів лікувальних будівель і комплексів на основі аналізу архівних відомостей, бібліографічних джерел і натурного обстеження, а також за критеріями цінності, що встановлені на основі проведеного соціологічного опитування;

- систематизовано підходи щодо збереження об'єктів раннього модернізму на основі вивчення зарубіжного досвіду реставрації пам'яток досліджуваної епохи;

- запропоновано методику виявлення критеріїв оцінки об'єктів архітектури раннього модернізму на основі обґрунтування предмету охорони пам'ятки;

удосконалено:

- типологічну і хронологічну класифікацію будівель і комплексів лікувальних установ міжвоєнного періоду на основі вивчення факторів історичної еволюції, особливостей розвитку професійної архітектурної діяльності, встановлення категорій історико-культурної цінності;

- методику визначення предмета охорони пам'ятки архітектури раннього модернізму;

подальший розвиток отримали:

- теоретичні засади збереження об'єктів архітектурного конструктивізму 1920-1930-х рр. ;

- принципи документальної фіксації пам'яток архітектури раннього модернізму для використання їх при складанні пам'яткоохоронної документації.

Теоретичне значення дослідження полягає у використанні комплексного підходу до вивчення пам'яток архітектури 1920-1930-х рр., що дозволив дослідити їх потенціал як об'єктів культурної спадщини певної епохи. Запропонована у роботі методика визначення категорій цінності об'єктів архітектурного конструктивізму є авторським доробком, що базується на вивченні світового досвіду, архівних вишукуваннях, результатах натурних досліджень та соціологічних опитуваннях.

В роботі запропоновані науково-методичні рекомендації щодо визначення предмету охорони типологічної групи лікарняних закладів, та надані принципи положення щодо процедури адаптації історичних пам'яток до сучасного використання. Окресні напрямки перспективних досліджень спадщини 1920-1930х років для сучасної архітектурно-реставраційної практики України.

Практичне значення отриманих результатів полягає у наступному:

– запропонована методика визначення категорій цінності історичних об'єктів раннього модернізму може розглядатися як теоретичне підґрунтя науково-практичних досліджень по реабілітації спадщини доби конструктивізму в Україні; Результати досліджень лікарняних закладів 1920-1930х років можуть бути використані для атрибуції пам'яток та їх подальшого включення до переліку пам'яток архітектурної спадщини ХХ століття; при складанні первинної пам'яткоохоронної документації; в науково-проектних розробках історико-архітектурних опорних планів історичних міст та іншої архітектурної та містобудівної документації; в навчальних курсах архітектурної освіти.

Особистий внесок здобувача. Результати наукової роботи, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Науковий внесок автора полягає у розробці експериментальної бази прикладного дослідження та рекомендацій по збереженню лікувальних закладів України 1920х-1930х років будівництва. В опублікованій разом зі співавтором праці [4] особисто здобувачем було систематизовано архівні, бібліографічні, історичні джерела, виконано історико-ретроспективний та типологічний аналіз, розроблено ілюстративний супровід, сформульовані висновки. При проведенні соціологічного опитування застосовано мережу Internet. Опитування було проведено з 288 респондентами різного віку, у т.ч.: група експертів – 41, група пересічних громадян – 157, група студентів різних спеціальностей – 90 респондентів. Результати опитування оброблено та проаналізовано самостійно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати досліджень доповідались автором на 19 наукових, науково-практичних, та науково-технічних конференціях, що відбулися у межах України та за кордоном, а саме: на 67-й, 68-й, 69-й, 71-й 72-й, 73-й Науково-технічних конференціях ХНУБА (Харків, ХНУБА, 2012, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018); міжнародна наукова конференція «17-і Слобожанські читання» (Харків, Харківський художній музей, 2013); міжнародна науково-практична студентська конференція «Професійна традиція й новітні технології в архітектурі ХХІ століття» (Харків, ХНУБА, 2010, 2012, 2013); міжнародна конференція «Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму» (Харків, ХНУСА, 2013); II Хан-Магомедовські читання (Москва, Центр авангарду у Єврейському музеї, 2014); міжнародна конференція «Новий урбанізм у Східній Європі» (Харків, ХНУБА, 2017); міжнародна науково-практична конференція «Modern methodologies, innovation, and operational experience in the field of technical sciences» (Poland, Radom Academy of Economics, 2017); II міжнародна науково-практична конференція «Інноваційні технології в архітектурі і дизайні» (Харків, ХНУБА, 2018); міжнародна наукова конференція «Актуальні наукові дослідження у сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2018); міжнародна конференція «Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа» (Харків, ХНУБА, 2018); наукова конференція «Архітектурна спадщина Росії» (Москва, Державний інститут мистецтвознавства, 2018); міжнародна конференція «Організаційна будова

та система завдань національних осередків DO.CO.MO.MO.» (Харків, ХНУБА, 2019).

Публікації. Основні результати дослідження викладені в 11 публікаціях, з них 5 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в науковому виданні України (iScience. ISSN 2524-0986), що входить до міжнародних наукометричних баз (РИНЦ, Index Copernicus, Google Scholar), 5 тез наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаних архівних і літературних джерел (205 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з яких: 141 сторінок основного тексту, 20 сторінок джерел, 117 сторінок: графічних документів, аналітичних схем та матеріалів соціологічного опитування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В першому розділі «Теоретичні засади вивчення архітектурної спадщини міжвоєнного періоду» проведено аналіз існуючих бібліографічних джерел історичного процесу розвитку архітектури міжвоєнного періоду. Виявлено основні стильові напрями а архітектурі України 1920-1930х років, що визначають етапи і регіональні особливості архітектури різних напрямків і шкіл; простежено історичні особливості розвитку та визначено теоретичні підстави для обґрунтування стильових і формотворчих ознак об'єктів архітектурного конструктивізму; виявлено характерні особливості розвитку будівельної техніки в архітектурі початку ХХ ст.; проаналізовано особливості становлення архітектурно-проектної діяльності в Україні.

В підрозділі 1.1. «Аналіз та класифікація джерельної бази вивчення архітектурних об'єктів міжвоєнного періоду» дана оцінка загальносвітового процесу розвитку архітектури міжвоєнного періоду, що вплинуло на складання різних стильових течій в європейській архітектурі 1910-1920-х рр. Різноманітність течій було обумовлено вільною творчістю майстрів, що активно підтримувалися замовником. Напрямок раціональної архітектури, який сформувався після першої світової війни, було засновано на принципах створення архітектонічної форми об'єкта, обумовленої функціональним призначенням будівлі; потребами економії витрат матеріалів та часу на будівництво; використанням експериментальних будівельних матеріалів та формуванням стандартів; раціональним проектуванням з використанням прогресивних технологій. В результаті на перший план виходить демонстрація чистоти форми і кольору, а також нових матеріалів - скла, сталі, армованого бетону. Принцип симетрії був замінений на асиметрію.

Представниками цього напрямку в архітектурі є: Адольф Лоос (1870-1933) в Австрії, Міс Ван дер Ройє (1886-1965) у Німеччині, Ле Корбюзьє (1887-1965) у Франції, Джузеппе Терранї (1904-1943) в Італії, Оскар Німейєр (1907-2012) в Бразилії. До цього ж напрямку відноситься школа Баухаузу. На практику

архітектури величезний вплив здійснили погляди Ле Корбюзьє, його принципи проектування стали своєрідним маніфестом архітектури «інтернаціонального стилю».

Характерними напрямками розвитку архітектури міжвоєнного періоду у світовій практиці були експресіонізм (представники так званої *Novembergruppe*, такі як Еріх Мендельсон, Бруно Таут, що були орієнтовані на форму, фантазію, нерациональність архітектурної форми) та течія органічної архітектури (представники руху «*De Stijl*» в Голландії). Лейтмотив цього напрямку - «перевершити природну форму і прибрати все, що протистоїть чистоті художнього вираження» - по суті означав: прибрати історичні форми. Органічна архітектура була введена Френком Ллойдом Райтом (1869-1959 рр.), який проповідував принцип вільної архітектури у вільному просторі. Конструктивізм в архітектурі як напрямок зароджується в Росії на базі маніфесту футуриста Антоніо Сант-Еліа та під впливом кубізму і супрематизму Казимира Малевича. Конструктивісти вважали, що форма конструкції залежить від структурних елементів, які повинні бути оголені. Представниками цього напрямку були: Володимир Татлін (1883-1953 рр.) та Лазарь Лисицький (1890-1941 рр.), який вважав, що архітектура повинна виражати революційний динамізм і привести до стирання відмінностей між міським і сільським робітничим класом. Відразу після революції пошуки нових шляхів вирішення проблем в архітектурі велися в різних напрямках: в області містобудування, стандартизації і типізації, основ архітектурної освіти і т.п. Проблема створення архітектури хвилювала архітекторів.

Деякі архітектори, слідом за І. Жолтовським, проповідували вічність законів класичного зодчества або, як І. Фомін, розробляли прийоми нової інтерпретації класичної спадщини, інші (Л. Лисицький, І. Голосов, К. Мельников) бачили архітектуру в романтичних формах, прагнучи порвати з традиціоналізмом.

Найбільш впливовою течією вітчизняної культури ХХ ст. була неокласика. У дусі цього напрямку працювали: І. Жолтовський, І. Фомін, В. Щуко, брати Весніни, К. Мельников, І. Голосов та ін.

В підрозділі 1.2. «Характеристики основних стильових напрямків в архітектурі України раннього модернізму» показано, що їх формування відбувалося на тлі гострої ідеологічної боротьби. В архітектурі України народження архітектурного авангарду проходить паралельно з формуванням романтичних течій «українського архітектурного стилю», «стилю пролетарської класики», з аутентичними мотивами неоренесансу і спрощеного ордеру. На тлі розвитку характерних для європейської архітектури напрямків ар-деко і неокласики, в Україні формуються напрямки раціональної архітектури, що використовують на етапі переходу від модерну до конструктивізму нові конструктивні системи в будівництві промислових і громадських споруд з елементами історичних архітектурних стилів (роботи представників старшого покоління архітекторів О. Бекетова, В. Корнієнко, М. Диканського, ранні роботи А. Лінецького). Подвійна структура національного стилю якого проявилась в другій половині 1920-х рр. в одночасній підтримці

автентичного неоренесансу І. Жолтовського і спрощеного ордеру В. Шуко і І. Фоміна. Прихильники історизму в архітектурі прагнули створити в середовищі майбутнього ознаки історичної пам'яті. Прикладами робіт 1918-1923 рр. є твори І. Фоміна, його учня Л. Руднева та ін., а також І. Голосова, що значно спрощує ордер. І. Фомін використовував та розвивав сприйняту від ордеру структуру архітектурної мови, стверджуючи культурну традицію. Одночасно з цим розвивалися ліві новаторські течії. В період 1912-1922 рр. переважало ліве образотворче мистецтво, а в період 1922-1932 рр. - новаторська течія архітектури.

В основу формування напрямку архітектурного авангарду в Україні були покладені ідеї лівого мистецтва, які отримали відображення на сторінках журналів «Творчість», «Нова генерація», «Сучасна архітектура». Розвиток архітектурної практики пов'язаний з реалізацією соціальних програм в архітектурі, що стали відображенням містобудівних концепцій початку ХХ століття, програм розгорнутого у промислових районах країни індустріального будівництва, який супроводжувався створенням інфраструктури житлових комплексів з первинною системою обслуговування і пошуку нових типів житла, дитячих установ і шкіл, лікарень і культурно-просвітницьких установ. У розділі простежено особливості формування теоретичної платформи конструктивізму, яка в багатьох своїх положеннях збігається з теорією виробничого мистецтва. Самовизначення раннього конструктивізму, як самостійної течії відноситься до 1921 р. М. Гінзбург виділяє прояви сучасної архітектури серед «занепадницьких течій еkleктизму» в ряді громадських та інженерних споруд. Відмінності в радянській архітектурі він пояснює соціальними, господарчими та побутовими умовами. М. Гінзбург визнає функціональний метод мислення як найбільш відповідний новим умовам життя та соціалістичного будівництва.

Історичний розвиток архітектури міжвоєнного періоду розглядається як перший етап індустріальної епохи ХХ ст. У радянських літературних джерелах епоха радянської архітектури включає чотири основних історичних періоди: 1917 - початок 1930-х рр.; 1930-і рр. - 1941 р. ; 1941- середина 1950-х рр.; 1950-ті - 1980-ті рр. В історії архітектури України (2003 р. видання) період 1920-1950-х рр. представлений на матеріалі архітектурних пам'яток індустріальних центрів України. В силу недостатнього ступеня вивченості спадщини цього періоду, він оцінювався як несуттєвий в своїх досягненнях і втратах. За період другої половини ХХ - початку ХХІ ст., був накопичений значний обсяг джерел з архітектури України 1920-1930-х рр., що продемонстрував значні успіхи українських архітекторів, які працювали в тісній співпраці з закордонними фахівцями.

В підрозділі 1.3 «Історичні особливості формування типології лікувальних закладів в Україні 1920-1930-х рр.» на підставі аналізу документальних джерел аналізується зміст політичних та економічних реформ у країні, спрямованих на вирішення проблеми боротьби з захворюваннями, формування системи охорони здоров'я, початок якої було покладено в передреволюційний період. Виявлено, що в цей час формується система лікувальних

установ, розташованих в промислових зонах в структурі нових житлових районів (соцміст). У підрозділі визначена типологія лікувальних установ, локалізованих в індустріальних районах крупних промислових центрів України (Харків, Запоріжжя, Донецьк, Луганськ, Краматорськ, Горлівка та ін.). Встановлено особливості впровадження будівельних норм (1924-1930), підкреслено значущість появи єдиних норм будівельного проектування (1929), введення норм промислового будівництва з включеним розділу санітарно-гігієнічних норм (1930), створення науково-проектних інститутів (1932), як основи для розвитку типового проектування поряд з індивідуальним проектуванням, яке було провідним протягом усього міжвоєнного періоду. В організації системи лікувальних, профілактичних, науково-дослідних установ виділена роль Харкова, як центру підготовки кадрів в країні, а 1920-ті рр. стали етапом активної діяльності з формування розвиненої системи медичного обслуговування: навчальних, лікувальних, профілактичних закладів, науково-дослідних інститутів.

Процес проектування лікарняних закладів спочатку базувався на ідеї створення цілісного об'єкту – комплексу великих складових. Розробці окремих дрібних, але дуже важливих деталей увага не приділялась. В книзі «Типові деталі медико-санітарних закладів» (1935) підкреслюється, що в проектування медичних закладів механічно переноситься досвід загального житлового та культурно-побутового проектування, що не враховує їх специфіку.

В якості єдиного джерела проектних матеріалів вказані «Єдині норми» будівельного проектування, розділ «Лікувально-профілактичні заклади». Норми мають директивний характер, аналіз та обґрунтування певних положень в них відсутні, не розкриті питання організації важливих функціональних складових цих закладів. На цьому підґрунті виникла ідея розробки типових деталей окремих функціональних і конструктивних елементів. В якості теоретичної і практичної бази розробки були використані літературні та проектні матеріали, дослідження вітчизняних та закордонних авторів.

Регіональні аспекти архітектурної своєрідності індустріальної епохи, що характеризують вектор суспільно-політичних, соціально-економічних, і архітектурно-естетичних трансформацій в системі архітектурно-містобудівної діяльності, вимагають виявлення об'єктивних критеріїв оцінки архітектурної спадщини, що спираються на культурно-історичні, соціально-функціональні та архітектурно-художні якості архітектури XX ст.

У другому розділі «Сучасні підходи щодо виявлення, ідентифікації та збереження нерухомої архітектурної спадщини раннього модернізму» виявлені теоретичні основи і принципи оцінки та збереження об'єктів архітектури досліджуваної епохи. Незважаючи на визнання цілого ряду об'єктів архітектури раннього модернізму в європейських країнах пам'ятками світової культурної спадщини, в сучасній архітектурно-реставраційній практиці залишається невивченим і невизнаним на регіональному рівні значний пласт об'єктів раннього модернізму, що визначають особливості історичного середовища міст і населених

місць. На сучасному етапі розвитку постіндустріального суспільства актуалізація спадщини промислових міст північного сходу України вимагає диференційованого підходу по відношенню до об'єктів різної типології і розробки адекватних напрямків їх збереження.

В підрозділі 2.1. «Аналіз сучасного закордонного досвіду збереження і реставрації архітектурної спадщини 1920х-1930х рр.» розглянутий стан вивчення питання на прикладах реставраційної практики європейських країн. Досвід реставрації пам'яток раннього модернізму має свої особливості, що пов'язані з питаннями вдосконалення існуючих критеріїв оцінки культурної спадщини та можливостей їх розширення. Нові критерії повинні дати можливість вибору характерних для епохи модернізму прикладів архітектурної спадщини для подальшого внесення їх у державні реєстри, що повинно стати гарантом захисту. Збереження пам'яток конструктивізму в Україні викликає багато запитань різнопланового характеру. В його художніх та естетичних якостях мали сумнів ще сучасники. Тому досить довгий час ці об'єкти взагалі не сприймалися як цінне архітектурне надбання. Історичне значення архітектури конструктивізму визначається приналежністю до перетворень традиційних форм і методів будівництва, він став вираженням нової естетики в архітектурі, конструкції і матеріали стали основою всієї сучасної техніки будівництва. Особливості застосування традиційних реставраційних технологій на об'єктах раннього модернізму розглянуті на прикладі будівлі Баухауз в Дассау (Німеччина) арх. В. Гроппіуса, вілли «Ла Роше» в Парижі та вілли «Савой» в м. Пуассі (Франція) арх. Ле Корбюзьє, вілли «Тугендхат» в м. Брно (Чехія) арх. Міс ван дер Роє та інш. Проблемними з точки зору реставрації були визнані нові будівельні конструкції - металеві та залізобетонні, та стрічкове скління, що виконувалися в свій час за експериментальними технологіями. Заходи зі збереження пам'яток полягали в розробці рішень, які дозволяли зберегти, наскільки можливо, естетику і матеріальну субстанцію будівлі, полегшити майбутні ремонтні роботи і мінімізувати подальші втручання в структуру пам'ятки. Позитивним прикладом збереження пам'яток спадщини 1920-х рр. є: клуб фабрики «Буревісник» та комплекс будівель Бахметьєвського автобусного гаража арх. К. Мельникова в Москві (Росія), дома-комуни на 2 тис. студентів арх. І. Миколаєва у Москві (Росія), та ін.

У підрозділі 2.2. «Нормативні засади охорони архітектурної спадщини XX ст.» розглянуті підстави, що визначають систему критеріїв оцінки архітектурного об'єкта для надання йому статусу об'єкту культурної спадщини. На міжнародному рівні основні підходи до збереження спадщини XX століття були сформульовані у відповідній декларації («Мадридській документ-2011»). Питання ідентифікації, збереження і презентації спадщини архітектури XX ст. в даний час є пріоритетним напрямком роботи комітету DO.CO.MO.MO, організованого науковим комітетом ІКОМОС під час його існування. Документ містить нормативні принципи збереження спадщини, як традиційні, прийняті раніше, так і нові, специфічні для архітектури XX століття. До числа пріоритетних, традиційних відносяться:

збереження матеріальної структури і атрибутів (місце розташування, планування, оформлення (в т.ч. колористичне), конструкції, інженерне обладнання, матеріальна субстанція, а також естетичні якості і функціональне використання. До числа нетрадиційних критеріїв оцінки і збереження спадщини в зазначеному документі віднесені нематеріальні цінності (соціальні, наукові, духовні асоціації, творчий геній). У документі підкреслюється значення інтер'єрів та обладнання, меблів та творів мистецтва; необхідність збереження території пам'ятки, що визначає особливості сприйняття будівлі, оточення і ландшафту. Для міських об'єктів підкреслюється важливість збереження містобудівних параметрів, що відповідають значенню концепції формування структури і просторового оточення певного періоду. В роботі обґрунтовано необхідність удосконалення критеріїв оцінювання архітектурної спадщини 1920-1930-х рр.

В роботі відзначено, що на початку 2000-х рр. об'єкти культурної спадщини конструктивізму переживають відродження громадського інтересу. Значна кількість наукових досліджень присвячена визначенню унікальності архітектурного конструктивізму на тлі загальносвітової спадщини модернізму. Для окремих об'єктів визначені класифікаційні ознаки: презентація ідеології, як відображення певної епохи; унікальна типологія; конструкції і матеріали, будівельні технології; об'ємно-планувальні рішення. Обґрунтуванням історико-культурної цінності об'єктів спадщини виступають нормативні критерії цінності, що були встановлені для включення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Вихідним критерієм є автентичність. Для архітектурних пам'яток, окрім автентичності, актуальним є відповідність ще одному із зазначених критеріїв - унікальність об'єкта для певної культури, регіону, або приналежність відомому автору, або яскраве відображення певного стилю. Численні приклади міжнародного досвіду з відновлення об'єктів епохи раннього модернізму визначають різноманітність підходів з адаптації об'єктів до сучасного використання (консервація, реставрація, ремонт і навіть фрагментарна реконструкція) за умов наукового обґрунтування предмету охорони пам'ятки та розробленого проектного рішення.

У підрозділі 2.3. «Методологічні особливості збереження архітектурної спадщини 1920-1930-х рр.» Сучасна методологія збереження спадщини адаптована до особливостей розвитку архітектурного середовища історичного міста, що передбачає необхідність проведення попередніх досліджень пам'яток для підтвердження необхідності збереження історико-культурної цінності об'єкта в процесі вибору концепції консервації та / або сучасного використання. З цією метою в роботі аналізується категорія «предмета охорони пам'ятки», яка визначається на стадії документування об'єкта спадщини і за змістом комплексного дослідження пам'ятки, та виступає інструментом верифікації і збереження його власних ознак. Незважаючи на ряд дискусійних публікацій з методики виявлення предмета охорони (О. Пламєницька, С. Ревський, О. Баталов, Л. Ліфшиць та ін.), в роботі наведений ряд загальних положень, що встановлюють пряму залежність поняття автентичності

(на стадії попередніх досліджень) і предмета охорони (при виборі напрямку сучасного використання). Прийнята в 1994 р. в м. Нара (Японія), спеціальна міжнародна декларація «Nara Document on Authenticity» («Нарський документ про автентичність») закріплює основні положення наукової теорії реставрації в суворих рамках автентичності. У ньому представлена розширена система «захисту» пам'ятки, що включає в себе наступні позиції: «форма», «задум» («form», «design»); «матеріали», «субстанція» («materials», «substance»); «функція», «використання» («function», «use»); «технології», «традиції» («techniques», «traditions»); «місце розташування», «оточення» («location», «setting»); «дух місця» («genius loci», «spirit and feeling»).

Цільові завдання збереження спадщини включають вибір адекватної методології збереження і консервації для підтримки цілісності об'єкта і збереження історико-культурної цінності пам'ятки. Метод соціологічного опитування використовується в роботі на стадії проведення експерименту з метою актуалізації та популяризації спадщини в соціо-культурному просторі сучасного міста. На перший план в професійному середовищі виходять питання всебічного вивчення пам'яток, що дозволяє грамотно визначати предмет охорони, який впливає в подальшому на вибір охоронних заходів і режиму експлуатації об'єкту. Виходячи з цього, першочерговим завданням стає визначення предмету охорони пам'ятки.

На рівні міжнародних організацій зі збереження культурної спадщини модернізму, встановлена послідовність етапів процесу виявлення, оцінки, дослідження та консервації пам'ятки. Принципові положення методології збереження об'єктів XX ст. включають:

- на 1 етапі - розробку стратегії консервації, управління та інтерпретації виявленої культурної цінності ще до початку робіт з консервації для визначення напрямку допустимих змін на об'єкті охорони;

- на 2 етапі - дослідження технічних аспектів спадщини з урахуванням загального ступеня збереженості, технічного зносу матеріалів; дослідження процесів старіння, які визначаються на основі використання неруйнівних методів; аналіз застосування сучасних норм на період проведення консерваційних робіт (доступність, санітарні норми, протипожежні, методи підвищення енергоефективності);

- на 3 етапі - управління змінами в напрямку нового використання для збереження культурної цінності та достовірності; внесення змін на об'єкті повинно поліпшувати стан і визначати найбільш раціональне функціональне використання пам'ятки.

Таким чином, будь-яким проектним рішенням по відновленню, реставрації або реабілітації об'єкта культурної спадщини повинен передувати проект предмета охорони, що визначає цінність і значимість цілого або частин об'єкта культурної спадщини та регламентує всі наступні проектні і виробничі роботи. Основна мета проекту предмета охорони об'єкта культурної спадщини є: визначення ступеня збереження первісного архітектурного рішення будівлі та розробка рекомендацій по

видам допустимих робіт. Метою роботи є освоєння основних положень проекту предмета охорони, розуміння його ролі як регламентуючого документа наступних проектних робіт по реабілітації об'єкта культурної спадщини. В ході виконання проекту охорони застосовуються методи багатофакторного аналізу умов проектування (соціально-функціональних, природно-кліматичних, матеріально-технічних, економічних, містобудівних) за умовами збереження історико-культурної цінності об'єкту. В даному підрозділі наведені результати соціопитування, яке було розроблене з ціллю виявлення найбільш проблемних факторів, що впливають на формування концепції збереження та сучасного використання пам'яток конструктивізму. Слід зазначити, що окрім законодавчої та нормативної бази, недоліки якої прописані в багатьох працях та критичних публікаціях, важливу роль в збереженні культурної спадщини відіграє соціальна спрямованість адаптації історичної пам'ятки, яка визначається в уявленнях та думках споживачів, зацікавленості та пізнаваності пам'ятки, як історичного свідoctва місцевої історії і традицій. Результати соціологічного опитування продемонстрували особливості визначення суспільної цінності спадщини архітектури досліджуваного періоду. Для проведення пілотного опитування було запропоновано 12 об'єктів різної функціональної приналежності, розташованих в промислових центрах України: Харкові, Донецьку, Дніпрі, Луганську, Стаханові, Макіївці. З них – 7 об'єктів мають статус пам'яток архітектури, 1 об'єкт – статус пам'ятки історії. Окрім отриманої статистики та незважаючи на складність запитань для звичайного споживача, були отримані коректні результати експерименту, які зафіксували: значне погіршення технічного стану та художньої якості будівель конструктивізму в порівнянні з існуючим на період створення; відмічена естетична цінність та привабливість об'єктів архітектурного конструктивізму; актуальність архітектури епохи соціальних перетворень та необхідність збереження пам'яток із застосування реставраційної методики.

Третій розділ «Визначення культурного потенціалу та напрямків формування системи охоронних заходів для лікувальних закладів 1920-1930-х рр.». У підрозділі 3.1. **«Алгоритм визначення історико-культурної цінності об'єктів раннього модернізму»** узагальнені відомості про типологічні особливості і архітектурно-стилістичні рішення лікувальних установ, що визначають їх класифікаційні ознаки як об'єктів раннього модернізму. Виявлені функціональні властивості і планувальна структура будівель, визначені характерні об'ємно-композиційні, конструктивно-технічні та архітектурно-стилістичні рішення лікарняних закладів доби конструктивізму.

Підрозділ 3.2. «Критерії вибору об'єктів для апробації методики» включає визначення системи показників історико-культурної цінності для об'єктів лікувальних установ як підставу для їх включення до попереднього списку пам'яток архітектури. Запропонована методика розроблена для визначення кількісних показників історико-культурної цінності базових об'єктів раннього модернізму - пам'яток архітектури різної типології та історико-культурної цінності.

Рекомендована класифікація цінностей об'єктів, що відносяться до всесвітньої спадщини, поділяється на наступні категорії: культурна фактична цінність - базується на розпізнаванні; відносна художньо-технічна цінність – базується на дослідженнях; рідкі цінності – базуються на даних статистики.

На основі вітчизняного та закордонного досвіду розроблена методика визначення категорії цінності об'єктів конструктивізму шляхом ранжування по критеріям бальної оцінки значущості кожної з них та в цілому. Специфіка об'єкту дослідження полягає в його поліваріантному характері. Тому в основу методики покладено принцип розрахунку цінності за основними науковими областями: історичною, архітектурно-містобудівною, культурологічною, в полі яких знаходиться об'єкт дослідження. Ці показники використовуються для верифікації результатів оцінки групи лікувальних установ. Кореляція значень показників історико-культурної цінності пам'яток та групи об'єктів лікувальних установ підтверджує рівень їх історико-культурної цінності.

У підрозділі 3.3. «Визначення предмету охорони та напрямку збереження об'єкту на підставі його загальної історико-культурної цінності та унікальних власних ознак» на основі типологічної групи лікувальних установ за визначеною історико-культурною цінністю виявлені потенційні напрямки освоєння спадщини. Рівень історико-культурної цінності (високий, середній, низький) встановлює зміст предмета охорони, який, як показано в другому розділі, представлено в категоріях розширеного «захисту» пам'ятки: «форма», «задум» («form», «design»); «матеріали», «субстанція» («materials», «substance»); «функція», «використання» («function», «use»); «технології», «традиції» («techniques», «traditions»); «місце розташування», «оточення» («location», «setting»); «дух місця» («genius loci», «spirit and feeling»). Допустимі зміни на об'єктах захисту встановлюються відповідно до рекомендацій «Мадридського документа» і супроводжуючих його роз'яснень. До них відносяться: принцип допустимості доповнень на основі попереднього аналізу, що враховує масштаб пам'ятки, розташування і композицію, пропорції, структуру, матеріали, текстуру поверхні, колористичне рішення; неприйнятність принципу імітації в архітектурному трактуванні доповнень; неприпустимість цілісної історичної реконструкції втрачених об'єктів або їх елементів; збереження пізніших доповнень, що мають культурну цінність. Розроблені рекомендації стосуються визначення можливих втручань в структуру об'єкту з урахуванням його історико-культурної цінності, ступеня збереженості, визначення предмету охорони, потреб сучасного використання.

На основі результатів дослідження була розроблена принципова схема роботи з цінними архітектурними об'єктами конструктивізму (будівлями лікарняних закладів). Вона складається з переліку заходів, що можуть та повинні бути здійснені на даних об'єктах: дослідження (натурні обстеження, визначення теоретичної бази), аналіз (визначення концепції проекту реставрації), збереження та за необхідністю відновлення основних елементів будівлі, збереження історії будівлі, її автентичності (первісні будівельні матеріали, конструкції, інженерні комунікації та мережі,

інтер'єри, меблі), проведення технічної модернізації (з урахуванням специфіки будівлі та сучасних норм), здійснення контролю експлуатації об'єкта. Концепція збереження передбачає реставрацію та відновлення громадських просторів лікарняних закладів та модернізацію з урахуванням сучасних норм і потреб операційних та спецприміщень.

Загальні рекомендації стосуються усунення технічних проблем з урахування потреб максимального збереження автентичності будівлі: відновлення покрівлі, зовнішніх водостічних систем, дерев'яної кроквяної системи, первісної фасадної штукатурки; відтворення оригінальних віконних палітурок; заміна скла на склопакети тонкого перетину; відтворення історичних інтер'єрів (кімната директора, палата, вестибюльний простір, сходові клітини та інш.); модернізація старих інженерних мереж.

ВИСНОВКИ

1. Різноманітність історичних умов розвитку архітектурного процесу в різних регіонах України визначає неоднозначне ставлення до архітектурної спадщини міжвоєнного періоду. Архітектура 1920х-1930х років у цьому сенсі є найбільш неопрацьованою, але вона має значні досягнення. Найважливішим фактором розвитку архітектури 1920х-1930-х років являються соціальні програми, покладені в основу формоутворення характерних для даної епохи, типів будівель і споруд. Ідеологія конструювання нової соціальної дійсності в рівній мірі отримала відображення в архітектурі житлових і громадських будівель і стала важливим критерієм оцінки образності архітектури та інструментом соціальної стратифікації спадщини архітектури міжвоєнного періоду.

Спадщина архітектури 1920-1930-х рр. внесла значний вклад в світову культуру. На етапі соціально-економічних і суспільно-політичних трансформацій формування архітектури проходить у умовах гострої ідеологічної боротьби, що розгорнулася на сторінках популярних і професійних видань, присвячених формуванню мистецтва і архітектури міжвоєнного періоду. В архітектурі України на тлі архітектурного авангарду, що народжувався, отримали формування романтичні течії «український архітектурний стиль», «стиль пролетарської класики», що вплинули на образність архітектури перших споруд раннього модернізму. В радянській Україні цей період став визначним в розвитку нових підходів до проектно-практики, створення нової, соціально обумовленої типології будівель та споруд.

2. Окрема увага приділена в роботі лікарняним закладам різного типу, оскільки вони практично не згадуються в науковій літературі з приводу розгляду їх архітектурних особливостей. Слід відзначити, що найбільша кількість лікувальних установ періоду 1920-1930-х рр. в Україні зосереджено в північно-східному регіоні. Саме на цій території у вказаний період відбувалася активна урбанізація та індустріалізація. Містобудівним фактором слугували підприємства різних галузей

промисловості. Різке збільшення кількості населення за рахунок робітників потребувало формування певної інфраструктури. До неї входили і медичні заклади. Цей період в проектуванні відзначається розвитком індивідуального та типового проектування – формування певних типів будівель і споруд з чітким виявленням їх функціонального призначення. Конструктивізм в цьому сенсі був досить показовим стилем для функціонального формоутворення.

3. Аналіз сучасного досвіду реставрації пам'яток раннього модернізму, що є причетними до номінації світової спадщини ЮНЕСКО, свідчить про становлення наукової методики реставрації об'єктів архітектурної спадщини ХХ ст. Поняття «достовірності» (автентичності) є основоположним в вітчизняній та закордонній теорії і практиці реставрації. Його слід розглядати в якості основного критерію визначення елементів пам'ятки, що складають її предмет охорони. При цьому предмет охорони визначається у сукупності властивостей об'єкту культурної спадщини. Проблемними з точки зору реставрації були визнані нові будівельні конструкції - металеві та залізобетонні, та стрічкове скління, що виконувалися в свій час за експериментальними технологіями. Заходи зі збереження пам'яток полягали в розробці рішень, які дозволяли зберегти, наскільки можливо, естетику і матеріальну субстанцію будівлі, полегшити майбутні ремонтні роботи і мінімізувати подальші втручання в структуру пам'ятки.

Питання ідентифікації, збереження і презентації спадщини архітектури ХХ століття на даний час засноване на використанні сформульованих міжнародним комітетом ДОКОМОМО, нормативних принципів, як традиційних, так і нових, специфічних для архітектури ХХ століття. До числа пріоритетних принципів збереження спадщини відносяться: збереження матеріальної структури і атрибутів (місце розташування, планування, оформлення (в т.ч. колористичне), конструкції, інженерне обладнання, матеріальна субстанція, а також естетичні якості і функціональне використання. До числа нетрадиційних цінностей охорони та збереження спадщини ХХ століття віднесені нематеріальні цінності (соціальні, наукові, духовні асоціації, творчий геній). Для міських об'єктів підкреслюється важливість збереження містобудівних параметрів, що відповідають значенню концепції формування структури і просторового оточення певного періоду. В роботі обґрунтовано необхідність удосконалення критеріїв оцінювання архітектурної спадщини 1920х-1930х рр.

4. Сучасна методологія збереження спадщини адаптована до особливостей розвитку архітектурного середовища історичного міста, що передбачає необхідність проведення попередніх досліджень пам'яток для підтвердження необхідності збереження історико-культурної цінності об'єкта в процесі вибору концепції консервації та / або сучасного використання. З цією метою в роботі аналізується категорія «предмета охорони пам'ятки», яка визначається на стадії документування об'єкта спадщини і за змістом комплексного дослідження пам'ятки виступає інструментом верифікації і збереження його власних ознак.

Відповідно до поставленої мети на підставі аналізу вітчизняних та зарубіжних теоретичних праць, проектних матеріалів було визначено та актуалізовано ціннісні характеристики архітектурних об'єктів конструктивізму на прикладі лікарняних закладів. Автором запропонована методика визначення цінності об'єктів архітектури конструктивізму, що враховує всі аспекти збереження та використання пам'яток в сучасних умовах. Для визначення загальної ситуації щодо сприйняття пам'яток конструктивізму було проведено пілотне опитування. Результати опитування підтвердили важливість вивчення та збереження цих об'єктів, надання про них інформації широкому загалу, а також значну роль вибору первісного функціонального призначення для подальшої експлуатації.

5. Вибір лікарняних закладів, як теми дослідження, зумовлений низьким рівнем вивчення об'єктів в історії архітектури України XX століття, відсутністю об'єктів у переліках пам'яток архітектури та містобудування, значенням історичних архітектурних об'єктів цієї типологічної групи як живої спадщини. Було встановлено, що для будівель лікарняних закладів характерним є збереження первісної функції, що сприяло мінімальним змінам у планувальній структурі та конструктивному рішенні. Зміни простежуються в різноманітних прибудовах, втраті важливих композиційних елементів та оздоблення фасадів (вхідна група, балкони, віконні рами, штукатурка). Зміна умов нормального обзору пам'яток та порушення структури комплексу для лікарняних закладів в більшості випадків не є критичною. оскільки окремі будівлі від самого початку були вбудовані у фронт вулиці, або складали єдиний функціональний комплекс.

Слід зазначити, що реальне проектування та будівництво медичних закладів почалося в середині 1920-х рр. В цей час стиль конструктивізм набуває певних сталих ознак, що дозволяє говорити про його повну сформованість. Будівлі медичних закладів практично повністю відповідають заявленим ознакам: чітка функціонально-планувальна структура, виявлення в зовнішній формі будівлі її конструктиву, відповідність форми і функції, лаконічне об'ємно-просторове рішення, використання відповідних матеріалів і конструкцій. Невідповідність деяких ознак була обумовлена економічною ситуацією у країні, нестачею ресурсної бази. Це проявилось в створенні імітації плоских покрівель на більшості будівель, використанні конструктивної схеми з неповним каркасом (цегляні зовнішні несучі стіни), дерев'яні перекриття замість залізобетонних.

6. В роботі запропонована комплексна методика оцінки архітектурних об'єктів конструктивізму. Методика базується на визначенні категорії історико-культурної цінності, що дозволяє виявити найбільш важливі ознаки стилю та автентичності, рівень його цілісності. Розроблена методика була застосована до об'єктів з різною функцією та до закладів охорони здоров'я. Результати аналізу об'єктів показали, що загальна оцінка коливається в межах 34-96 балів. Найбільшу кількість балів отримали показові об'єкти, які можна вважати знаковими для даного стилю. Вони мають максимальну кількість стильових характеристик, високий ступінь збереженості, первісну функцію. Будівлі закладів охорони здоров'я отримали

загальну оцінку в межах 49-68 балів. Це обумовлено завуальованістю ціннісних характеристик цих об'єктів; певному відході від еталонного зразку, що був сформований програмними документами та витриманий у визначних будівлях (Держпром); постійним використанням згідно первісній функції та потребою у реконструкціях в зв'язку зі зміною вимог. Тим не менш, ці об'єкти мають історико-культурну цінність, представляють інтерес як об'єкти архітектури певного стилю та епохи.

7. В роботі були використані результати соціопитування, яке було націлене на виявлення характеру відношення пересічних громадян до пам'яток конструктивізму, їх рівня обізнаності щодо необхідності збереження архітектурного надбання 1920-30 рр. Результати опитування серед представників різних вікових категорій та професійних напрямів дозволили визначити найбільш проблемні аспекти сприйняття пам'яток конструктивізму, що заважають формуванню у пересічних громадян відповідного ставлення до збереження архітектурної спадщини 1920-30 років. Серед них слід виділити наступні: відсутність інформації щодо цінних об'єктів; погіршення загального стану будівлі, в першу чергу її зовнішнього вигляду за результатами реконструкцій та ремонтних робіт.

Таким чином, можна стверджувати, що окрім необхідності внесення певних змін в чільне законодавство, націлених на охорону та збереження культурної спадщини, а саме досить унікальної спадщини конструктивізму, важливою є зміна відношення до своїх національних культурних надбань всієї спільноти. Для цього потрібна розробка засобів популяризації архітектурної спадщини конструктивізму, залучення до цього різних інформаційних ресурсів.

8. Експериментальна частина дослідження дозволила об'єктивно оцінити статус закладів охорони здоров'я як архітектурних об'єктів конструктивізму. Метою проведеного експерименту є апробація запропонованої у дослідженні методики визначення ціннісних категорій пам'ятки конструктивізму та формулювання основи їх збереження з огляду на сучасну пам'яткоохоронну практику. Було визначено, що практично всі будівлі лікувальних закладів зберегли свою автентичну функцію, що є одним з важливих аспектів у формулюванні предмету охорони. Типологічна цінність полягає у затребуваності первісного функціонального призначення будівлі. Конструктивна цінність полягає в особливостях конструктивної системи будівлі, що дозволяє проводити певні заходи з адаптації об'єктів до сучасних потреб та вимог.

9. Необхідність популяризації спадщини конструктивізму на даний момент є очевидною. На перший план в професійному середовищі повинні виступати питання всебічного вивчення пам'яток, що дозволить грамотно визначати предмет охорони, який впливає в подальшому на вибір охоронних заходів і режиму експлуатації об'єкта. Слід враховувати, що об'єкти конструктивізму демонстрували ідеологію свого часу. В даний момент цінність цих об'єктів багато в чому визначається їх здатністю бути носіями духу певної епохи. Виходячи з цього і повинен визначатися предмет охорони. Об'єкти конструктивізму відрізняє нова типологія, тому до привнесення чужорідних для них функцій потрібно ставитися критично. Функція

визначає об'ємно-планувальну структуру будівлі, яка і є цінною в об'єктах конструктивізму. Крім цього також гостро стоять питання, які є проблемними для всіх пам'яток архітектури. Вони потребують вирішення на різних рівнях: законодавчому (правовий захист і державна підтримка), ідеологічному (популяризація спадщини і виховання ставлення до нього), фінансовому (грамотне інвестування).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Семякін Г. В. Историко-культурная ценность здания института проблем эндокринной патологии им. В. Я. Данилевского, в контексте произведений харьковского архитектора В. А. Эстровича. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 36, С. 205–213.

2. Семякін Г. В. Историко-культурные и типологические особенности лечебных зданий и комплексов архитектуры конструктивизма 1920-1930-х годов на примере городов северо-восточного региона Украины. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 37, С. 67–79.

3. Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Сучасні проблеми архітектури та містобудування : наук. -техн. збірник. Київ : КНУБА 2014. Вип. 35, Частина 2. С. 90–101.

4. Черкасова К. Т., Семякін Г. В. Особенности исторической эволюции цирковых зданий и предложения по их сохранению на примере цирка Грикке в г. Харькове. Науковий вісник будівництва. Харків : ХОТВ АБУ, 2012. Вип. 71 С. 26–34.

5. Семякін Г. В. Об определении понятия предмета охраны в современных нормативных источниках по сохранению архитектурного наследия. Науковий вісник будівництва. Харків : ХНУБА, 2017. Том 89. №3. С. 58–62.

Стаття в науковому виданні України, що входить до наукометричних баз (РИНЦ, Index Copernicus, Google Scholar):

6. Семякін Г. В. Предмет охраны, как термин, в современных нормативных источниках. Актуальные научные исследования в современном мире : журнал. Переяслав-Хмельницький : iScience, 2018. Вип. 5(37), Частина 7. С. 149–153.

Матеріали, тези доповідей на наукових конференціях:

7. Семякін Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий. Архітектура України 1955-1975. Друга хвиля модернізму (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 9–11 жовт. 2013 р. Харків, 2013. С. 54–55.

8.Семякін Г. В. Методичні основи визначення предмета охорони громадських будівель 1920-1930-х років. Новий урбанізм у Східній Європі – 1920-1930-ті рр. (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 11–13 квіт. 2017 р. Харків, 2017. С. 70.

9.Семякін Г. В. Предмет охорони у контексті пам'яток архітектури періоду 1920-1930-х років. Modern methods, innovation, and experience of practical application in the field of technical sciences : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., с. Radom, 27–28 december 2017 y. Radom, 2017. Р. 170–172.

10.Семякін Г. В. Виявлення предмета охорони на прикладі лікувальних будівель – пам'яток архітектури 1920–1930-х рр. Регіональний вимір архітектури авангарду: Україна і Європа (DO.CO.MO.MO.) : тези міжнар. конф., м. Харків, 18–20 квіт. 2018 р. Харків, 2018. С. 80.

11.Семякін Г. В. Типологія лікувальних закладів в Україні 1920–1930-х рр. Організаційна будова та система завдань національних осередків DOCOMOMO : тези міжнар. конф., м. Харків, 23–25 квіт. 2019 р. Харків, 2019. С. 36.

АНОТАЦІЯ

Семякін Г. В. Методика оцінки та принципи збереження архітектурної спадщини 1920х–1930х років на прикладі лікувальних закладів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Харківський національний університет будівництва та архітектури МОН України, Харків, 2019.

Робота присвячена визначенню та актуалізації ціннісних характеристик архітектурних об'єктів конструктивізму на прикладі лікарняних закладів. Автором запропонована методика визначення цінності об'єктів архітектури конструктивізму, що враховує всі аспекти збереження та використання пам'яток в сучасних умовах. Для визначення загальної ситуації щодо сприйняття пам'яток конструктивізму було проведено пілотне опитування. Результати опитування підтвердили важливість вивчення та збереження цих об'єктів, надання про них інформації широкому загалу, а також значну роль вибору первісного функціонального призначення для подальшої експлуатації.

Автором було проаналізовано загальні теоретичні засади формування стилю, визначений характер їх реалізації у збудованих об'єктах лікарняних закладів. Для лікарняних закладів важливим фактором стало збереження первісної функції. Експлуатація цих об'єктів триває, специфіка функціонального використання потребує постійної модернізації. Ці об'єктивні фактори диктують вибір засобів збереження та використання пам'яток. Тому були розроблені певні рекомендації, що визначають характер робіт, які можуть проводитись на цих об'єктах з урахуванням їх специфіки і сучасних потреб. Для визначення можливості подальшого

використання цих об'єктів за їх первісним призначенням з умовою дотримання відповідності сучасним нормам було проведено порівняльний аналіз нормативних вимог до проектування лікарняних закладів в період становлення типології і сучасних, що викладені в ДБН. Загальним принципом, що пропонується для розробки проектів реабілітації лікарняних закладів, є наступний: реставрація / відновлення громадських просторів та модернізація операційних та спецприміщень з урахуванням сучасних норм та вимог.

В роботі підкреслена необхідність популяризації спадщини конструктивізму, що буде сприяти більш усвідомленому ставленню до нього всієї спільноти. В професійному середовищі важливими є питання визначення предмету охорони пам'ятки, що в подальшому впливає на вибір охоронних заходів і режиму експлуатації об'єкта. Для пересічних громадян питання охорони, збереження полягає в першу чергу в обізнаності, що сприяє формуванню правильного відношення до цих об'єктів, запобігає вандалізму.

Крім цього також гостро стоять питання, які є проблемними для всіх пам'яток архітектури. Вони потребують вирішення на різних рівнях: законодавчому (правовий захист і державна підтримка), ідеологічному (популяризація спадщини і виховання ставлення до нього), фінансовому (грамотне інвестування).

Ключові слова: пам'ятка архітектури, предмет охорони, лікувальний заклад, реставрація, збереження, архітектурний конструктивізм.

АННОТАЦИЯ

Семякин Г. В. **Методика оценки и принципы сохранения архитектурного наследия 1920х–1930х годов на примере лечебных заведений.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Харьковский национальный университет строительства и архитектуры МОН Украины, Харьков, 2019.

Работа посвящена изучению и популяризации ценных архитектурных зданий конструктивизма на примере лечебных учреждений. Автором предложена методика определения ценности объектов архитектурного конструктивизма. Проведенный опрос подтвердил важность изучения и сохранения этих объектов, предоставления о них информации широкой общественности.

Автором разработаны рекомендации, определяющие характер работ, которые могут проводиться на лечебных зданиях с учетом их специфики и современных потребностей. Для дальнейшего использования этих объектов с функцией первоначального назначения, был проведен сравнительный анализ нормативных требований к проектированию больничных учреждений в период становления типологии и современных, изложенные в ДБН. Общим принципом, что предлагается для разработки проектов реабилитации больничных учреждений, является

следующий: реставрация / восстановление общественных пространств и модернизация операционных и спецпомещений с учетом современных норм и требований.

В работе подчеркнута необходимость популяризации наследия конструктивизма. Для рядовых граждан вопросы охраны и сохранения заключается в осведомленности, что способствует формированию правильного отношения к этим объектам и предотвращает вандализма. Кроме этого также остро стоят вопросы, которые являются проблемными для всех памятников архитектуры. Они требуют решения на разных уровнях: законодательном, идеологическом, финансовом.

Ключевые слова: памятник архитектуры, предмет охраны, лечебные заведения, реставрация, сохранение, архитектурный конструктивизм.

ABSTRACT

Semiakin H. **Assessment methodology and principles of preservation the architectural heritage of the 1920s – 1930s by the example of medical buildings.** – Manuscript copyright.

Ph.D. thesis in Architecture in speciality 18.00.01 – Theory of architecture, restoration of architectural monuments. – Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, MES of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The work is devoted to the study and popularization of valuable architectural buildings of constructivism on the example of medical institutions. The author offers a methodology for determining the value of objects of architectural constructivism. The survey results confirmed the importance of studying and preserving these objects, providing information about them to the general public.

The author has developed recommendations that determine the nature of the work that can be carried out on medical buildings, taking into account their specificity and modern needs. For the further use of these facilities with the function of their original purpose, a comparative analysis of the regulatory requirements for the design of hospital facilities during the formation of the typology and modern ones, as set out in the DBN, was carried out. The general principle that is proposed for the development of projects for the rehabilitation of hospital facilities is the following: restoration / restoration of public spaces and modernization of operating and special rooms, taking into account modern norms and requirements.

The work emphasizes the need to popularize the legacy of constructivism. For ordinary citizens, the issues of protection and preservation are awareness, which contributes to the formation of the right attitude to these objects and prevents vandalism. In addition, there are also acute issues that are problematic for all monuments of architecture. They require a solution at different levels: legislative, ideological, financial.

Keywords: architectural monument, subject of protection, medical buildings, restoration, preservation, architectural constructivism.

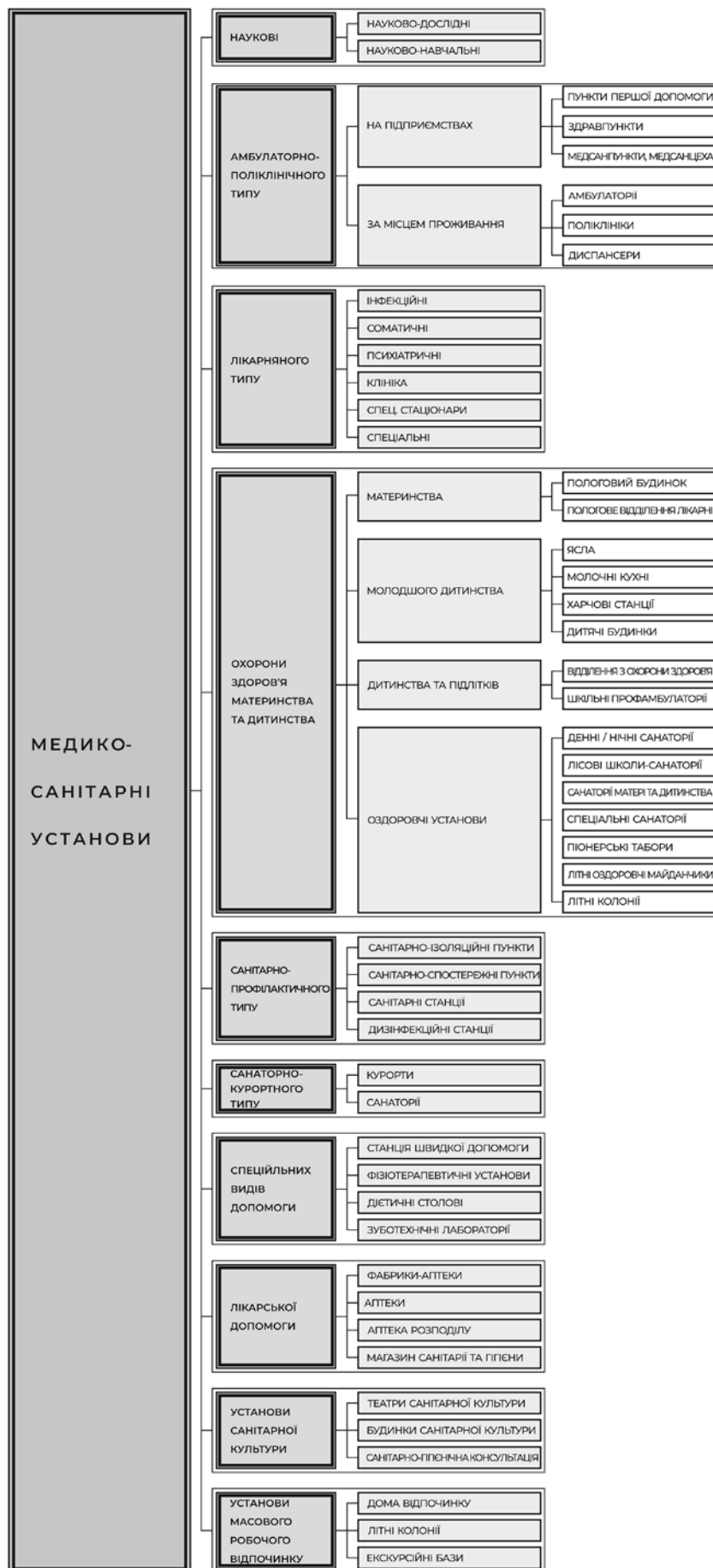

Рис. 1

Класифікація лікувальних закладів на Україні 1930х років.

1. Історична цінність (25 балів)		
1.1 Періодичність стилю		
1	Становлення стилю	9
2	Сталий розвиток	7
3	Згасання стилістичних ознак	5
1.2 Історико-культурне значення		
1	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у світовому просторі	7
2	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у просторі країни	5
3	Об'єкт, що зберіг свою історичну роль у просторі регіону	3
4	Об'єкт, що втратив свою історичну функцію	0
1.3 Автентичність		
1	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд та автентичність конструкцій без проведення ремонтно-реставраційних робіт	9
2	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд та конструкції в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт з використанням матеріалів, ідентичних даному об'єкту, та історичних методів роботи	7
3	Об'єкт, що зберіг первісний вигляд з частковою заміною автентичних конструктивних елементів на нові при проведенні ремонтно-реставраційних робіт	5
4	Об'єкт, що набув значних перебудов але зберіг свою планувальну структуру	3
2. Архітектурно-містобудівна цінність (35 балів)		
2.1 Ступінь фізичного збереження		
1	Повна збереженість архітектурного вигляду об'єкту та її конструкцій	5
2	Незначні ушкодження та втрати	4
3	Значні ушкодження та втрати (більше 50 %)	2
4	Руїнований стан об'єкту	1
2.2 Репрезентативність		
1	Об'єкт, що наочно відображає стильові, конструктивні, національні особливості, характерні для певного часового періоду чи місця	5
2	Об'єкт, що наочно відображає творчу діяльність архітектора, конструктора, інженера	4
3	Об'єкт, що характеризує виникнення нового архітектурного періоду, творчої діяльності	3
4	Об'єкт традиційної конструкції, типового використання	1
5	Втрата репрезентативності	0
2.3 Містобудівна цінність		
1	Об'єкт є елементом просторово-планувальної структури історико-архітектурного середовища міста, району, кварталу, вулиці	5
2	Об'єкт є елементом просторово-планувальної структури історико-архітектурного середовища локальної ділянки (площі, частини кварталу, вулиці тощо)	3
3	Об'єкт що розташований поза історико-архітектурним ареалом	1
2.4 Ансамблевість		
1	Об'єкт, що є елементом збереженого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	5
2	Об'єкт що є елементом втраченого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	3
3	Об'єкт, що не є елементом збереженого історико-архітектурного чи містобудівного ансамблю	0
2.5 Містоформуюче значення		
1	Об'єкт, що зберіг роль містобудівної домінанти в цілісному історико-архітектурному середовищі	5
2	Об'єкт, що зберіг роль містобудівної домінанти у сучасному навіколишньому середовищі	4
3	Об'єкт, що втратив роль містобудівної домінанти у сучасному навіколишньому середовищі	2
4	Об'єкт, що не є містобудівною домінантою	1
2.6 Функціональне використання		
1	Об'єкт, що використовується згідно первісному призначенню	5
2	Об'єкт, що використовується згідно з музейною чи культурно-просвітницькою метою	4
3	Об'єкт, пристосований під сучасні функції зі збереженням його архітектурного вигляду та конструкцій	2
4	Об'єкт, пристосований під сучасні функції, що спотворюють його архітектурних вигляд та порушують конструктивне рішення	0
2.7 Часові зміни на пам'ятці архітектури		
1	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд з моменту будівництва без змін	5
2	Об'єкт, що зберіг свій первісний вигляд як базовий, але має різночасові нашарування, отримані в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт в різні історичні періоди	4
3	Об'єкт, що змінив свій первісний вигляд на більш пізній в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт	2
4	Об'єкт, що втратив свій первісний вигляд в процесі проведення ремонтно-реставраційних робіт	0
3. Культурологічна цінність (20 балів)		
3.1 Науково-пізнавальна цінність		
1	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у світовому масштабі	7
2	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у масштабі країни	5
3	Об'єкт є носієм наукової інформації, що становить інтерес у масштабі регіону	4
4	Об'єкт є носієм наукової інформації по даному об'єкту	2
3.2 Художньо-естетична цінність		
1	Об'єкт, що має виразний архітектурний образ у сукупності з творами мистецтва (живопису, скульптури, інтер'єрів тощо) і культурним ландшафтом, та володіє високим ступенем впливу на сприйняття основною масою людської спільноти	7
2	Об'єкт, що має виразний архітектурний образ у сукупності з творами мистецтва та володіє високим ступенем впливу на сприйняття основною масою людської спільноти	6
3	Об'єкт, що має певну художньо-естетичну цінність для вузького кола спеціалістів	4
4	Об'єкт, що втратив приналежність до стилю у зв'язку з зовнішніми змінами	0
3.3 Публічна та громадська цінність		
1	Об'єкт, що представляє національний інтерес країни і суспільства в світовому масштабі	6
2	Об'єкт, що представляє національний інтерес регіону на території країни	4
3	Об'єкт, що представляє національний інтерес у регіоні	3
4. Категорії цінності (20 балів)		
1	Унікальний: – має особливу історико-архітектурну цінність у світовому масштабі	20
2	Особливо цінний: – має особливу історико-архітектурну цінність в межах країни, регіону	17
3	Цінний: – має особливу цінність на території регіону	15
4	Рядовий: – має певну цінність на території регіону	11
5	Середовищний: – є елементом історичної забудови	7

Підписано до друку 30.08.2019 р. Формат 60х90/16
Ум. Друк. Арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,88.
Наклад 100 прим.

РВВ Харківського національного університету будівництва та архітектури
61002, Харків, вул. Сумська, 40.